

Mitä aikaa on tämä?

Francois Hartog: *Regimes of Historicity. Presentism and Experiences of Time*. Käännös Saskia Brown. Columbia University Press 2015. 260 s. ISBN 978-0-231-16376-7.

Antiikin historian asiantuntijan Francois Hartogin uusi teos historiallisen ajan kokemuksesta ja nykyhetken kasvaneesta merkityksestä on nähtävästi käännetty ranskasta englanniksi pienen epäröinnin jälkeen. Tekijän kansainvälinen läpimurtoteos *The Mirror of Herodotos: The Representation of the Other in the Writing of History* (alkuteos 1980) julkaistiin englanninkielisenä käännöksenä vain kahdeksan vuoden viiveellä. Nyt tekijän maineikkauudesta huolimatta käännökseen meni yli kymmenen vuotta (alkuteos ilmestyi jo 2003 ja toinen laitos, josta käsillä oleva käännös on tehty vuonna 2012). Käännöksen viipyminen johtunee siitä, että Hartogille 1900-luvun kahden viimeisen vuosikymmenen merkittävä historiateoreettinen ”käännös” on muistaminen ja muistin paikat. Amerikkalaisille kovin tärkeää ”kielellistä käännöstä” ei koko teoksessa edes mainita. Hartogin alkuperäisteoksen ikä merkitsee sitä, ettei hänellä ole ollut mahdollisuutta ottaa huomioon 2000-luvun alun jälkeen ilmestynyttä kohtuullisen runsasta kes-

kustelua historiallisesta ajasta. Teos on käännetty useille eurooppalaisille kielille, ja siitä on tulut historiallista aikaa tarkastelevien tutkielmien ”pakollinen” viittauskohde.

Hartogin lähestymistapa on aatehistoriallinen. Hän lukee eri aikakausien tunnetuimpia ajattelijoita ja hahmottelee sen pohjalta historiallisen ajan kokemuksen malleja. Tekijä ei itse tunnu tiedostavan lähestymistapansa elitistisyyttä ja siitä mahdollisesti seuraavia rajoituksia. Hartog ei ole *Annales*-historioitsija eikä jaa esimerkiksi Fernand Braudelin esittämiä käsityksiä historiallisen ajan kerroksellisuudesta. Pikemminkin Hartogin lähestymistapa muistuttaa traditionaalista ”tapahtumahistoriaa”. Historiallisen ajan kokemuksen malleilla (regiimeillä) Hartog tarkoittaa eri tapoja suhteuttaa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus toisiinsa. Hän ei hyväksy ikivanhaa jakoa ”historiallisiin” ja ”historian ulkopuolella” oleviin kansoihin tai sivilisaatioihin. Lähes yhtä vanhaa käsitystä syklisen ja lineaarisen aikakäsityksen vastakkaisuudesta hän ei edes mainitse, ilmeisesti sen tyhjänpäiväisyyden takia. Vuodenaikojen ja vuorokauden osien syklisyys ei väisty mihinkään historiallisen ajan käsitysten vaihtuessa. Hartog keskustelee työssään lähinnä ranskalaisen tutkimuskirjallisuuden kanssa. Ulkomaisista historiallisen ajan tutkijoista saksalainen Reinhart Koselleck on hänelle tuttu, mutta hänkin vain osittain.

”Primitiivisten” tai ”luonnonkansojen” ajateltiin joskus aiemmin elävän joko kokonaan historian ulkopuolella tai ainakin traditionaalisessa

VTT Matti Peltonen työskentelee sosiaalhistorian professorina Helsingin yliopistossa. Sähköposti: matti.peltonen@helsinki.fi.

syklisessä aikakäsityksessä. Antropologi Marshall Sahlinsia seuraten Hartog ehdottaa tilalle ”sankarillista” (heroaista) historiallisen ajan mallia. Se on myös hänen parannusehdotuksensa Claude Levi-Straussin ”kylmiin” (vähän historiaa huomiota kiinnittäviin) ja ”kuumiin” (historiaa korostaviin) yhteiskuntiin. ”Sankarillinen” aikakäsitys sisältää menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhdessä. Menneisyys on varanto, josta voidaan valita hallitsijan ja hänen esi-isänsä (sillä vain hallitsijalla oli ”historia”) kokemuksista sopiva tarina tulkinnaksi päällä olevasta tai eteen tulevasta tilanteesta. Tulevaisuus valitaan menneisyydestä. Eurooppalaisen version sankarillisesta ajasta, jota Hartog esittelee Homeroksen tekstien kautta, murtaa vähitellen kristinusko. Sekä Vanhan että varsinkin Uuden Testamentin teksteistä hahmottuu lineaarinen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden toisistaan erotteleva ja peräkkäin asetteleva aikakäsitys.

Uusi Testamentti vielä lisää merkittävän lineaarisen ajan vedenjakajan, Jeesuksen syntymän (”ajanlaskun alun”). Sellaisista temporaalisista vedenjakajista onkin tullut länsimaisen aikakäsityksen olennainen käsitteellinen osa. Seuraava ”jeesus” oli Ranskan suuri vallankumous, jonka kontribuutiota historiallisen ajan käsitteen muuttoksessa Hartog pohtii Chateaubriandin teksteihin nojaten. Samalla hän viittaa edellä mainittuun saksalaiseen käsittehistorioitsijaan Koselleckiin ja tämän termeihin ”kokemustila” ja ”odotushorisontti”. Chateaubriandin (ja monen muun) kokemuksessa Ranskan suuri vallankumous oli niin radikaali muutos, että sen jälkeen menneisyyteen perehtyminen ei enää auttanut valmistautumaan tulevaisuuteen. Kokemustilan ja odotushorisontin välille oli revennyt ammottava kuilu, menneisyys ja tulevaisuus olivat kaksi erilaista maailmaa. Tämä on kuitenkin ”tapahtumahistoriallinen”, eliittihavainnoitsijoiden aikalaiskokemukseen perustuva, tulkinta modernin ajan alusta. Koselleck täydensikin jo 1970-luvulla aikakäsitystään korostamalla ajan kerrokselli-

suutta. Nopeasti ohi menevien tapahtumien lisäksi oli ilmiöiden toistumiseen perustuvia prosesseja. Hän lanseerasi tuolloin termin *Zeitschichten* (ajan kerrokset), joka valitettavasti on Koselleckin teosten englanninkielisissä käännöksissä vääristelty kääntämällä se termillä *periodization* eikä esimerkiksi *temporalities*.¹ Vastaa- vasti Francois Furet’n vuonna 1978 esittämä Ranskan vallankumouksen vakiintuneiden tulkintojen julma kritiikki, joka perustui tapahtumahistorian kyseenalaistamiseen (sosiaalishistorian löytämien) jatkuvuuksien avulla, mainitaan Hartogin kirjassa vain kerran, mutta täysin triviaalissa yhteydessä.² On mielenkiintoista, että Hartog ei ota lainkaan esille sen enempiä Koselleckin ”ajan kerroksia” kuin Furet’n vallankumoustulkintaan liittyvää historiallisen ajan malliaakaan. Ratkaisu on kuitenkin ymmärrettävä, sillä monikerroksinen ajan käsitys horjuttaisi pahasti Hartogin omaa tutkimusasetelmaa.³ Rinnastettuna historiallisen ajan käsitteestä viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana käytyyn keskusteluun Hartogin teoksen ensimmäisen osan loppujakso Chateaubriandista ja vallankumouksesta on kirjan heikoin eikä tuo mitään uutta historiallisesta ajasta käytyyn keskusteluun.

Hartogin kirjan pääasia, joka vie runsaat puolet sen tekstisivuista, on *Lieux de mémoire* -teoksen toimittajan Pierre Noran julistama ”muista-

1. Tästä huomautti norjalainen historiantutkija Helge Jordheim *History and Theory* -lehdessä vuonna 2012. Helge Jordheim, *Against Periodization*. On Koselleck’s Multiple Temporalities. *History and Theory* 51:2 (2012), 151–171.

2. Francois Furet, *Interpreting the French Revolution*. Cambridge University Press 1981 (alkuteos ilmestyi 1978).

3. Arvosteluni Hartogia kohtaa on tässä kohden ehkä liian tiukkaa, sillä samanlaisen kommentin voi tehdä monelle muulle historiallisen ajan tutkijalle. Yllättävin tapaus on Ranskan vallankumouksen tutkijana ansioitunut amerikkalainen kulttuurihistorioitsija Lynn Hunt, joka teoksessaan *Measuring Time, Making History* (Central European University Press 2008) siteeraa Koselleckin ja Furet’n aikaa koskevia käsityksiä myös vain osittain.

misen aikakausi”. Muistitieto lähteenä, muistaminen, museotoiminta ja kulttuuriperintöteollisuus tutkimuskohteena sekä muistamiseen liittyvä uusi käsitteenmuodostus (kuten ”muistin paikat” ja ”muistin miljööt”) tekevät 1970- ja 1980-luvun vaihteessa alkaneesta historian tutkimuksen ajanjaksosta omintakeisen. Onkin mielenkiintoista, että historian tutkimuksen (tai ainakin historiateorian) käännteistä puhuttaessa ja ”kielellisen käänteen” korvaajaa etsittäessä ”muistamisen aikakautta” ei yleensä muisteta. Johtuuko tämä siitä, että ”muistamisen aikakauden” yhdysvaltalainen versio on jäänyt trauman käsitteen varjoon? Samalla Hartogin mielestä historiallisen ajan kokemus on ratkaisevalla tavalla muuttunut, nykyisyys ulottuu entistä kauemmaksi menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Tällaisesta nykyisyyden ”levenemisestä” puhuivat 1980-luvulta lähtien myös saksalaissyntyinen, mutta Yhdysvalloissa vaikuttava kirjallisuudentutkija Hans Ulrich Gumbrecht ja itävaltalainen ajan kokemuksen teoreetikko Helga Nowotny.⁴ Hartogille nykyhetken leveneminen on ”presentismiä”, nykyhetken merkityksen kasvua menneisyyden ja tulevaisuuden kustannuksella. Muistaminen tuo menneisyyden nykyhetkeen, pelko ja toivottomuus tulevaisuuden. Hartog hahmottelee näiden muutosten juuria ensimmäisestä maailmansodasta lähtien, mutta korostaa lähihistorian tapahtumia (etenkin Berliinin muurin murtumista vuonna 1989) varsinaisina laadullisen muutoksen merkkeinä. Nykyhetken luodaan tietoisesti menneisyydestä muistuttavia ”paikkoja”, jotta muutoksen rajuuden voisi kestää paremmin. Uhkaava tulevaisuus (esim. luonnonvarojen ehtyminen ja saastumisen väistämätön kasvu) puolestaan vaatii välitömiä toimia tässä ja nyt; pelkkä asennemuutos ei enää riitä.

Hartog ei nimitä modernin aikakäsityksen murrosta 1900-luvun viimeisellä kolmanneksella ”postmoderniksi” eikä juhli sitä jonain erinomaisena irtautumisena Valistukseen ja Ranskan valtakumoukseen pohjautuvan aikakäsityksen

taakasta. Sanaa ”postmoderni” ei löydy edes teoksen hakemistosta. Saksalainen kulttuurikriitikko Aleida Assman onkin esittänyt esseessään *Ist die Zeit aus den Fugen?*, että Hartog on muuttaman muun presentistisen ajattelijan tavoin tämän ilmiön arvostelija ja näkee sen jotenkin häiritsevänä tai vahingollisena. Tämä saattaakin päteä hänen mainitsemiinsa muihin presentisteihin – erityisesti Hans-Ulrich Gumbrechtin – nähden, mutta itse arvelen Hartogin olevan vain johdonmukainen.⁵ Presentismi ei ole sen haitallisempi tai vahingollisempi historiallisen ajan kokemus kuin mikään muukaan hänen hahmottelemistaan malleista. Siten Hartog ei myöskään jaa yhdysvaltalaisen valtiotieteilijän Francis Fukuyaman diagnoosia ”historian loppumisesta” ja siihen liittyvästä ajatuksesta yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kehityksen lopusta.

Se mitä usein nimitetään ”ajan nopeutumiseksi” voidaan myös käsittää nykyhetken rikastumisena tapahtumien simultaanisuuden, toisin sanoen (ainakin näennäisen) samanaikaisuuden muodossa. Samanaikaisuuden kokemusta korosti jo yhdysvaltalainen kulttuurihistorioitsija Stephen Kern teoksessaan *The Culture of Time and Space 1880–1918* (1983), jota Hartog ei näytä tuntevan. Hartogin presentismin ja Kernin samanaikaisuuden vertailu on kuitenkin mielekäs. Samanaikaisuuden kokemusta edesauttoi lennätin, puhelin ja rautatiet. Samanaikaisuuden eräänlainen standardikokemus on päivän sanomalehti uutisineen ja katsauksineen. Taitteen parista kubismi tai elokuva (erit. montaasitekniikka) vahvistavat samanaikaisuuden voimakasta läsnäoloa ajallisena hahmotuksena 1900-luvun alun Euroopassa. Toinen kiinnostava

4. Ks. Hans Ulrich Gumbrecht, *Our Broad Present. Time and Contemporary Culture*. Columbia University Press 2014; Helga Nowotny, *Time. The Modern and Postmodern Experience*. Polity 1994 (saksank. alkuteos ilmestyi 1989).

5. Aleida Assmann, *Ist die Zeit aus den Fugen? Aufstieg und Fall des Zeitregimes der Moderne*. Hanser 2013, 251–265.

rinnastuskohde Hartogin työlle on Peter Fritzschen teos *Stranded in the Present* (2004), joka käsittelee samaa historiallisen ajan muutosta, jota Hartog tutkii Chateaubriandin teosten avulla.⁶ Fritzschen käyttämä aineisto on maantieteellisesti ja sosiaalisesti edustavampi ja hän päätyy kiinnittämään runsaasti huomiota vanhojen ”muistin miljöiden” tuhoutumiseen tai kadottamiseen. Hän nostaa nostalgian tunteen merkittäväksi ilmiöksi jo 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Muista yhteyksistä tunnemme hyvin erään reaktion tähän ”vanhan maailman” katoamiseen: kansanrunouden ja kansankielisen muistitiedon keräämisen ja (pian sen jälkeen) kotiseutu- ja kansallismuseoiden perustamisen. Fritzschen teoksen virittämänä voi kysyä, kuinka merkittävä laadullinen harppaus Hartogin ranskalaisen aatehistoriallisen aineiston perusteella hahmottama muistamisen aikakausi 1980-luvulla oli verrattuna tähän aikaisempaan muistamisen kokemukseen. Siitä, että kyseessä oli selvä määrällinen muutos, ei ole epäilystä.

Francois Hartog hahmottelee teoksessaan historiallisen ajan mallien pitkän kaaren muinai-

sesta ”kapeasta nykyhetkestä” aina nykyajan ”leveään nykyisyyteen”. Hän työskentelee varsin vähin välinein, vain käsitteiden menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus merkityksiä ja keskinäisiä suhteita määrittellen. Tämä yksinkertaisuus on samalla työn vahvuus ja heikkous. Erityisen kiinnostavaa on, että Hartog tulee näinkin kepeästi varustautuneena kirjoittaneeksi postmodernin käsitteen kritiikin. Muunnettuna historian ajan kielelle postmodernin idea ilmaistaan yleensä ajatuksena sellaisesta ”historian lopusta”, jossa jäljellä on vain nykyaika, kun menneisyys ei enää kiinnosta ja tulevaisuus ei näytä tuovan mitään uutta.⁷ Hartogin hahmottelema presentismi on yksinkertaisuudesta huolimatta sävykkäämpi tilannekuva.

6. Peter Fritzsche, *Stranded in the Present. Modern Time and the Melancholy of History*. Harvard University Press 2004.

7. Vrt. esim. Russell West-Pavlov, *Temporalities*. Routledge 2013.